

IMPRESUM

NAKLADNICI

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju
Arheološki muzej u Zagrebu

ZA NAKLADNIKE

Damir Boras, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Jacqueline Balen, Arheološki muzej u Zagrebu

UREDNIŠTVO

Mirjana Sanader, Ante Rendić-Miočević, Domagoj Tončinić, Ivan Radman-Livaja

RECENZENTI

Marin Zaninović, Marina Miličević Bradač, Aleksandar Durman

OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK

Srećko Škrinjarić, Arheološki muzej u Zagrebu

TISAK

Tiskara Zelina d.d.

NAKLADA

500 primjeraka

Dissertationes et Monographie 7

Urednica serije: Mirjana Sanader
Prihvaćeno na Vijeću Arheološkog zavoda 31. listopada 2012.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ISBN: 978-953-175-470-5

Arheološki muzej u Zagrebu

ISBN: 978-953-6789-72-6

Izdavanje knjige financijski su poduprli:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba

Copyright © 2013

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju
Arheološki muzej u Zagrebu

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 844382.

Korice: Gardunski tropej (Arheološki muzej u Splitu, inv. br. D 129, foto: T. Seser, oblikovanje: S. Škrinjarić)

XVII ROMEC ZAGREB 2010

XVII ROMAN MILITARY EQUIPMENT CONFERENCE ZAGREB 2010

24TH - 27TH MAY, 2010

RADOVI XVII. ROMEC-A

Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu

PROCEEDINGS OF THE XVIITH ROMAN MILITARY EQUIPMENT CONFERENCE

Weapons and Military Equipment in a Funerary Context

AKTEN DER 17. ROMAN MILITARY EQUIPMENT CONFERENCE

Militaria als Grabbeilage

M. Sanader / A. Rendić-Miočević / D. Tončinić / I. Radman-Livaja (ur.)

Zagreb, 2013.

SADRŽAJ
CONTENS
INHALT

Predgovor / Vorwort	6	Xenia Pauli Jensen IMITATION AND TRANSFORMATION - ROMAN MILITARIA IN SOUTH SCANDINAVIAN GRAVE FINDS	177	Zrinka Buljević GLASS PHALERAЕ IN THE ROMAN PROVINCE OF DALMATIA	289	Sanja Ivčević PROJECT TILURIUM - ROMAN MILITARY EQUIPMENT	435
Nenad Cambi ROMAN MILITARY TROPAEA FROM DALMATIA	9	Thomas Grane A LATE ROMAN MILITARY BELT FROM ZEALAND?	185	Sanja Ivčević FIRST-CENTURY MILITARY GEAR FROM SALONA	299	Tomislav Šeparović / Ana Pavlović PROJECT TILURIUM - COIN FINDS	455
Janka Istenič EARLY ROMAN GRAVES WITH WEAPONS IN SLOVENIA: AN OVERVIEW	23	† Vesna Girardi Jurkić WEAPONS IN THE LATE ANTIQUE AND BARBARISED GRAVES OF ISTRIA (CROATIA)	193	Ildar Kayumov / Alexander Minchev THE <i>KAMBEΣTPION</i> AND OTHER ROMAN MILITARY EQUIPMENT FROM THRACIA	327	Zrinka Buljević PROJECT TILURIUM - GLASS FINDINGS	463
Achim Rost / Susanne Wilbers-Rost BESTATTUNGEN AUF DEM SCHLACHTFELD VON KALKRIESE	37	Tino Leleković IS IT A BATTLE KNIFE? THE PROBLEMS OF INTERPRETATION OF THE ROMAN KNIFE FROM SISCIA (SE CEMETERY)	207	Mario Novak TAVERN BRAWLS, BANDITRY AND BATTLES - WEAPON INJURIES IN ROMAN IADER	347	Zrinka Šimić-Kanaet PROJECT TILURIUM - ROMAN POTTERY FROM TILURIUM	471
Torsten Kleinschmidt VETERANEN ODER “ZIVILISTEN”? FRÜHKAISERZEITLICHE WAFFENGRÄBER IM TREVERERGERBIET	49	Bartosz Kontny OUTSIDE INFLUENCE OR LOCAL DEVELOPMENT? SEAXES FROM THE CEMETERIES OF THE BALT TRIBES IN NORTHERN POLAND (THE ELBLĄG GROUP)	215	Martin Lemke STONE PROJECTILES DISCOVERED IN THE <i>CASTRÀ LEGIONIS NOVAE</i> NEAR SVISHTOV (BG)	357	Mirjana Sanader / Marina Miličević Brađač / Dino Demicheli PROJECT TILURIUM - A “POET” IN THE MILITARY CAMP AT TILURIUM	483
Annelies Koster WEAPONS IN A LATE 1 ST CENTURY GRAVE IN NIJMEGEN (NL)	77	Doina Benea RÖMISCHE MILITÄRGRÄBER IN DACIA SUPERIOR	235	Suzana Matešić RÖMISCHE HELME AUS DEM THORSBERGER MOOR	365	Domagoj Tončinić / Sanja Ivčević DAS PROJEKT TILURIUM - WAFFENDARSTELLUNGEN AUF GRABSTELN AUS TILURIUM	493
Zsolt Mráv GRAVES OF AUXILIARY SOLDIERS AND VETERANS FROM THE FIRST CENTURY AD IN THE NORTHERN PART OF PANNONIA	87	Asja Tonc / Ivan Radman-Livaja / Marko Dizdar THE WARRIOR GRAVE FROM SVETA TROJICA NEAR STARIGRAD PAKLENICA	245	Annette Frölich IRON AGE MEDICAL INSTRUMENT CASES EXCAVATED IN DENMARK. FIRST-AID EQUIPMENT FOR WOUND-CLOSING, EXCAVATED FROM A DANISH OFFERING BOG AND FROM A FEMALE GRAVE	371	Ivana Jadrić-Kučan / Igor Borzić STAKLO PUHANO U KALUP IZ BURNUMA	517
Nemanja Mrđić / Angelina Raičković SOLDIERS BURIALS WITH WEAPONS AT VIMINACIUM CEMETERY	117	Branka Migotti CAN SOLDIERS ON 3 RD -CENTURY STELAE IN PANONNIA BE RECOGNIZED ONLY BY THE SAGUM?	259	Boštjan Laharnar EARLY ROMAN MILITARY EQUIPMENT FROM THE FORTIFIED SETTLEMENTS IN THE NOTRANJSKA REGION (SW SLOVENIA)	379	Igor Borzić / Ivana Jadrić-Kučan OPSKRBA HRANOM U RIMSKOM LEGIJSKOM LOGORU U BURNUMU - ANALIZA AMFORA	523
Miomir Korać / Snežana Golubović KNIVES AND DAGGERS IN GRAVES FROM VIMINACIUM	133	Kristina Džin REPRESENTATIONS OF WEAPONS ON THE ARCH OF THE SERGIJ IN PULA, THE SERGIJ'S LAST RESTING PLACE	273	Ivan Bogdanović ROMAN STONE AND CLAY SHOT FROM VIMINACIUM AMPHITHEATRE	393	Mladen Jovičić CULT OF JUPITER DOLICHENUS ALONG THE SERBIAN PART OF THE LIMES IN MOESIA SUPERIOR AND PANNONIA INFERIOR	537
Gerda von Bülow ROMULIANA-GAMZIGRAD IN DER PROVINZ DACIA RIPENSIS -EIN NEU ENTDECKTES WAFFENGRAB	151			Mirjana Sanader / Domagoj Tončinić DAS PROJEKT TILURIUM	411	Igor Vukmanić THE DANUBE LIMES IN CROATIA - LIMES OFFICE ACTIVITIES 2008-2010	549
Katarzyna Czarnecka WARRIORS IN THIS WORLD AND THE AFTERLIFE PRZEWORSK CULTURE GRAVES CONTAINING WEAPONS	163					Program / Program / Programm	555
						Popis sudionika / Praticipants / Teilnehmer	558

PREDGOVOR

S velikim veseljem završavamo urednički posao na zborniku XVII. međunarodnog znanstvenog skupa o rimskoj vojnoj opremi i naoružanju, *XVII Roman Military Equipment Conference – ROMEC*, koji je od 24. do 27. 5. 2010. održan u Zagrebu, u impozantnoj neo-renesansnoj konferencijskoj dvorani Muzeja Mimara. Domaćini skupa bili su Odsjek za arheologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Arheološki muzej u Zagrebu.

Jedna od prepoznatljivih tradicija ROMEC-a, koji se održava od 1983., jesu zadane teme pojedinih skupova. Kako se čini, tema zagrebačkoga skupa *Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu* bila je vrlo intrigantna jer je privukla velik broj sudionika. Na kongresu je sudjelovalo stotinjak znanstvenika, stručnjaka za rimsku vojnu opremu i naoružanje, koji su svoj recentan istraživački rad predstavili s 43 predavanja i 25 poster. Izlaganja su bila na visokoj znanstvenoj i stručnoj razini, pa će objavljena u ovome zborniku doprinijeti dosadašnjim saznanjima o rimskoj vojnoj opremi.

Zagrebački arheološki muzej u svojim je prostorijama povodom skupa upriličio izložbu *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj*. Autori izložbe uspjeli su sakupiti relevantnu vojnu opremu koja se čuva u hrvatskim muzejima, od koje su pojedini primjerci prvi put bili predstavljeni stručnoj i zainteresiranoj javnosti. Rezultati istraživanja i analiza izloženih predmeta objavljeni su u opsežnu katalogu, koji je uručen i svim sudionicima skupa.

Organiziran je i jednodnevni izlet na jadransku obalu, u čijem su zaleđu, na rijekama Cetini i Krki, Rimljani sagradili legijske logore *Tilurium* i *Burnum*. Prilikom arheoloških istraživanja tih lokaliteta, koja se sustavno provode već više od desetljeća, došlo je do zanimljivih, čak senzacionalnih nalaza vojne i civilne arhitekture. Pokretni nalazi s istraživanja Tilurija čuvaju se u Muzeju triljskog kraja u Trilju, a oni iz Burnuma u Arheološkoj zbirci Burnum u sastavu javne ustanove Nacionalni park Krka, pa su sudionici izleta posjetili ne samo logorske lokalitete nego i obje muzejske ustanove.

Održavanje skupa financijski je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, čija je pomoć, kao i pomoć Grada Zagreba, omogućila i tiskanje ovoga zbornika. Na podršci zahvaljujemo i Hrvatskoj turističkoj zajednici te upravi Muzeja Mimara, posebno ravnatelju Tugomiru Lukšiću. Za uspješan i ugodan izlet zahvaljujemo svim kolegama arheolozima koji su pomogli u njegovoj organizaciji. Posebno zahvaljujemo svim onim sudionicima skupa koji su nam poslali čestitke na besprijekornoj organizaciji. Na iskazanu gostoprimstvu zahvaljujemo gradonačelniku Trilja Ivanu Šipiću i tadašnjemu ravnatelju Nacionalnog parka Krka Željku Bulatu.

Urednici

VORWORT

Mit großer Freude bringen wir die Arbeit an den Akten der 17. Roman Military Equipment Conference (ROMEC) zu Ende. Die Konferenz wurde vom 24. bis 27. Mai 2010 in Zagreb, im bemerkenswerten Konferenzraum des Museums Mimara, abgehalten. Die Veranstalter der Konferenz waren die Abteilung für Archäologie der Philosophischen Fakultät der UNI Zagreb und das Archäologische Museum in Zagreb.

Einer der bekanntesten Traditionen der Roman Military Equipment Conference, die 1983 ins Leben gerufen wurde, ist das Hauptthema der Konferenzen. *Die Militaria als Grabbeilage*, das Hauptthema der XVII ROMEC Zagreb 2010 scheint sehr intrigant gewesen zu sein, da es zahlreiche Teilnehmer angelockt hat. An der Konferenz haben mehr als hundert Wissenschaftler und Experten für römische Militaria teilgenommen, die die Ergebnisse ihrer laufenden Forschungen in 43 Vorträgen und auf 25 Poster vorgestellt haben. Vorträge und Poster hatten ein hohes wissenschaftliches Niveau, und wir sind davon überzeugt, dass sie Dank dieser Akten, zu unserem gegenwärtigen Verständnis der römischen Militaria beitragen werden.

Das Archäologische Museum in Zagreb hat im Rahmen der Konferenz die Ausstellung *Finds of the Roman Military Equipment in Croatia* organisiert. Den Autoren der Ausstellung ist es gelungen die relevante, und zum Teil den Experten und Wissenschaftlern nie vorgestellte, Militaria aus allen kroatischen Museen an einem Ort zu vereinen. Die Ergebnisse der laufenden Forschung und die Analyse der vorgestellten Militaria wurden im umfangreichen Ausstellungskatalog veröffentlicht, den alle Kongreßteilnehmer erhalten haben.

Im Rahmen der Konferenz wurde auch eine eintägige Exkursion organisiert. Diese hat an die Adriaküste geführt, in deren Hinterland an den Flüssen Cetina und Krka die Römer die Legionslager *Tilurium* und *Burnum* errichtet haben. Die archäologischen Grabungsarbeiten in diesen zwei Lagern, die mittlerweile mehr als ein Jahrzehnt andauern, wurden äußerst interessante, zum Teil sogar sensationelle militärische, aber auch zivile Bauten entdeckt. Die Kleinfunde der Grabung in *Tilurium* werden im Museum der Region Trilj in Trilj aufbewahrt, und jene der Grabung in *Burnum*, in der Archäologischen Sammlung *Burnum* im Nationalpark Krka.

Die Konferenz wurde vom Ministerium für Wissenschaft, Bildung und Sport der Republik Kroatien und der Stadt Zagreb unterstützt, die damit die Veröffentlichung dieser Akten ermöglicht haben. Für ihre Unterstützung sind wir der Kroatischen Zentrale für Tourismus und dem Museum Mimara, insbesondere dem Herren Direktor Tugomir Lukšić zum Dank verpflichtet. Wir danken auch allen Kollegen Archäologen die an der Organisation der erfolgreichen und angenehmen Exkursion teilgenommen haben. Ganz herzlich wollen wir uns auch an allen Kollegen bedanken, die uns nach ihrer Heimkehr an der makellosen Organisation der Konferenz gratuliert haben. Für ihre Gastfreundlichkeit danken wir den Bürgermeister von Trilj, Herrn Ivan Šipić, und dem damaligen Direktor des Nationalparks Krka, Herrn Željko Bulat.

Die Herausgeber